

TÜSKÉS ANNA

„Köszönet Szombathelynek, amiért a falai között láttam meg a napvilágot”

ADORJÁN ANDOR ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA

B. O.: Adorján Andor. Petőfi Irodalmi Múzeum, Egyedileg nyilvántartott fényképanyag, F.7867.

Az 1883 májusában Szombathelyen született és 1966 márciusában a Párizstól 14 km-re északra lévő Eaubonne-ban elhunyt Adorján Andor író, újságíró, műfordító értékes műgyűjteményét szülővárosa múzeumának akarta adományozni 1964-ben, ez azonban az akkori viszonyok között nem

valósulhatott meg. Hagyatéka jelenleg nem ismert, fennmaradt azonban különböző őrzőhelyeken mintegy háromszáz levele, amelyek megvilágítják munkásságát és magánéletének eddig ismeretlen körülményeit, eseményeit.

Az 1919-től folyamatosan Párizsban élő Adorján sikeres újságíró volt, jól beilleszkedett a francia értelmiségi körökbe. Gara László mellett ő tette a legtöbbet a magyar irodalom franciaországi recepciójáért az 1920-as évektől a 40-es évek végéig. Mivel a magyar és a francia sajtóban többnyire álneveken vagy anonim módon publikált, nehéz rálelni a cikkeire, és elemezni azokat. A francia színházakban bemutatott, általa lefordított darabokkal, és a lapokban elhelyezett közleményekkel, fordításrészletekkel népszerűsítette a kortárs magyar irodalmat. Tagja volt a Hírlapírók Nyugdíjintézetének (alapítva 1871-ben, 1943-tól Magyar Hírlapírók Országos Nyugdíjbiztosító Intézete) és a francia hírlapírók szakszervezetének (Syndicat des Journalistes Français). Magyar állampolgárságát haláláig megőrizte.

Adorján Andor Lackenbacher Andorként született 1883. május 27-én Szombathelyen a Zanelli sikátorban, ami ma a Belsikátornak felel meg.¹ Apja Lackenbacher Fülöp borkereskedő, irhagyártulajdonos, a későbbi Sabaria Cipőgyár elődjének, a Szombathelyi Bőrgyár Rt.-nek az ala-

¹ Születési anyakönyv. Itt a régi épületek közül már csak a Zanelli-ház áll.

pítója, anyja Singer Mária (vagy Malvin).² Apja a szombathelyi zsidó hitközség elnökeként tevékenykedett 1877–1886 között, s ő volt az első zsidó, aki tanácsosként tagja lett a város előljáróságának. Más városi tisztségeket is viselt, így például az ipari iskola iskolaszékének is tagja volt.³ Anyai nagyszülei az ükösükszüleiig visszamenően Szombathelyen laktak és temetkeztek.⁴ Hatan voltak testvérek, kettejük neve ismert: Vilma (1879–1960)⁵ és István.⁶

Kilencéves koráig a szombathelyi zsidó elemi iskolába járt a Zrínyi utcában. Egész életében nosztalgiaiával emlékezett vissza szombathelyi gyermekkorára. A család 1892-ben Budapestre költözött,⁷ 1894–1898

között a hatodik kerületben laktak, 1899-től a hetedikben. Amikor a hatodik kerületből átköltöztek a hetedik kerületbe, Lackenbachernak iskolát kellett váltania. A hatodik osztályig a VI. kerületi állami reáliskolába járt, az első osztálytól kezdve tanulta a német nyelvet, a harmadiktól a franciát, az ötödiktől rendkívüli tárgyként a latint is. Francia nyelvre és irodalomra Moravcsik Géza (1855, Bér – 1929, Budapest) tanította heti öt órában. A hetedik és a nyolcadik osztályt a Barcsay utcai nyolcosztályos fiúgimnáziumban végezte, ahol aktívan részt vett az Ifjúsági Kör munkájában: hetedikben megnyerte a műfordítaspályázatot, nyolcadikban a műfordítás mellett a novellapályázatot is.

A Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetemen először jogi tanulmányokat kezdett,⁸ majd átiratkozott a bölcsészettudományi karra.⁹ Látogatta többek között Négyesy László „Magyar stílygyakorlatok” szemináriumát, amelyen Juhász Gyula 1918-as visszaemlékezése szerint „Adorján Andor novellával kezdte” a szereplést.¹⁰ 1904-ben felvette az Adorján nevet, példáját később követte egyik testvére, István is. 1908 és 1910 között gyakran az (a.a.) és a Badaud¹¹ újságírói álnevet használta. 1905-ben Párizsban beiratkozott a Sorbonne bölcsészettudományi karára,¹² és elvégezte az új-

2 Lackenbacher Fülöp 1875-ben kötött házasságot Singer Malvinnal. Lakhelyként a Szombathely 114-es számú ház van megjelölve. Ez az épület (amely azonos Lachenbacher Andor születési helyével) jól azonosítható. A Belsikátorban állt, később abban működött a Knebel Fényirda. A házat a levéltári mélygarázs építésekor lebontották. Ez volt az ún. „mediterrán ház”. A bejárati kapu „másolatát” felépítették, és ma is ott áll a levéltár sarkánál. Lackenbacher Fülöp neve a házassági anyakönyvben Lachenbacher Pinkászként szerepel, később több helyen pedig ifjabb Lachenbacher Fülöpként jelenik meg. Ennek oka valószínűleg az, hogy az apját is Fülöpnek hívták, illetve volt egy harmadik Lachenbacher Fülöp is. A Lachenbacher család (nagy rokonsággal) Zalaszentgróthoz kötődött. Az idősebb Lachenbacher Fülöp bőrkereskedő volt, 1877-ben Pesten halt meg, de zalaszentgróti illetőségüként szerepel a szentgróti anyakönyvben. Feleségét Wiener Adelheidnek/„Edly”-nek hívták. Sógora, Wiener Simon volt a zalaszentgróti rabbi. Köszönöm Orbán Róbert segítségét.

3 Katona Attila: Fordulat a várospolitikában Szombathelyen, 1885-ben. 2. = Vasi honismereti és helytörténeti közlemények 2006. 2. sz. 71–82. p., 14. lj.

4 Az anyai nagyszülők Singer és Báron nevűek voltak. Ma két Singer család van Szombathelyen, valószínűleg távoli rokonok, de nem tartanak kapcsolatot egymással.

5 1903-tól 1936-ig Finkelstein/Fenyves Ignác felesége, lányaik: Fenyves Mária, Ágnes és Szusza.

6 1911-ben feleségül vette Guttmann Alicét.

7 Az 1879-ben alapított börgyárat (írhagyárat) apja 1893. október 30-án szüntette meg. Budapesti lakhelyeik: 1894–1897: VI. Podmaniczky u. 29; 1898: VI. Dávid u. 10; 1899: VII. Kertész u. 50; 1904–1908: VII. Kertész u. 46.

8 A Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem almanachja, 1904–1905. Bp., 1905. 145.

9 A Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem almanachja, 1908–1909. Bp., 1909. 243; A Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem almanachja, 1909–1910. Bp., 1910. 249.

10 Juhász Gyula: Négyessy [!] órák. = Szeged és Vidéke, 1918. máj. 4., 3. p.

11 A francia szó jelentése bámszokkodó.

12 Ujvári Péter (szerk.): Magyar Zsidó Lexikon. Bp., Zsidó Lexikon, 1929. 10. p.; Szögi László – Varga Júlia: Magyarországi diákok francia, belga, román, szerb és orosz egyetemeken és főiskolákon. Bp., ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, 2018. Nr. 202.

ságírói iskolát, az 1899-ben alapított *École supérieure de journalisme de Paris*-t, ami az első ilyen irányú képzést adta Európában.¹³ Az *ancien régime* végének és a napóleoni korszak korai történetének kutatója lett. Tanulmányozta Jean-Jacques Rousseau munkásságát, és megcáfolta azt a nézetet, mely szerint Rousseau pisztollyal öngyilkos lett. Rousseau iránti rajongása is közrejátszott abban, hogy 1929-ben a Montmorency-völgyben, Eaubonne-ban telepedett le, a filozófus emlékeit is őrző kastélyban.

Politikai meggyőződése egész életében a balközép volt, és federalista: a társadalmi, gazdasági és politikai problémákra egy-egy európai federációban látta az ideális megoldást. 1905-ben a Vázsonyi Vilmos és Csergő Hugó-féle *Polgár* című esti lapnak dolgozott, majd a *Pesti Napló* első levelezője lett belső munkatársként Párizsban és a Balkánon. Az újságírásban Cholnoky Viktort tekintette mesterének. eltérő ideológiai gondolkodásuk ellenére legjobb fiatalkori barátja, a kalandos életű Kéri Pál (1882, Budapest – 1961, New York) újságíró, műfordító, akivel kollégák voltak a *Pesti Naplónál*.

1908-ban hazatért Budapestre, és magával hozta jövőendőbelijét, a szüleitől megszöktetett párizs-montparnasse-i származású Gabrielle Henriette Cocardont, akivel 1908. szeptember 1-jén házasodott össze Budapesten a Terézvárosban. A szülei akaratára ellenére nősülő Adorján kezdetben hónapos szobában lakott feleségével Pesten, aki franciaórát adott. Kedvelt műfaja ekkor az interjú: 1908-ban a *Pesti Napló*-ban és 1909-ben a *Hét*-ben egy-egy interjút közölt Mikszáth Kálmánnal, továbbá riportot Herczeg Ferencsel, Ambrus Zoltánnal és Gárdonyi Gézával. Zeneszerzőkkel is készí-

tett riportot, így például Claude Debussyvel a budapesti Vigadóban 1910. december 5-én rendezett zongorahangversenye kapcsán.¹⁴

A *Pesti Napló*-ból 1910-ben kivált szerkesztőgárdával indított *Az Est* című napilap munkatársa lett.¹⁵ Amikor Miklós Andor megalapította *Az Estet*, Adorján egyik levele szerint megígérte Kéri Pálnak, Kemény Simonnak és Adorjának, hogy tulajdonrészük lesz a lapban. Az ígéretet azonban nem foglalták írásba, így tulajdonrész helyett jelentős fizetést kaptak; például külföldi kiküldetések alkalmával a napidíj felét Adorján félre tudta tenni. 1912–1913-ban haditudósító volt a Balkán-háborúban, majd az első világháború idején is a Balkánon dolgozott publicistaként több magyar lapnak. Jól tudott svédül, így a skandináv országokba is gyakran küldték. Az 1910-es évek elején felesége, Gabrielle francia divatáruboltot működtetett az Andrássy úton. Az első világháború előtt a nyarakat Franciaországban töltötték.

Újságírói munkája mellett Adorján angol, német és főleg francia szépirodalmat fordított magyarra, köztük Conan Doyle, a Goncourt testvérek, Paul Hervieu, Jules Verne, Maurice Maeterlinck, Max Burkhardt, Alfred Capus, Anatole France, Henry Bernstein, Demetra Kenneth Brown, Tristan Bernard műveit a Lampel, az Athenaeum és a Nyugat Kiadónak. 1912-ben az Athenaeum számára lefordította Maupassant *Une vie* című regényét. Az 1912. május 29-én kötött szerződés szerint a kész kéziratot június 30-ig kellett átadnia 800 korona díjazásért (ez ma 1 898 400 Ft-nak felel meg).¹⁶

13 Az újságíróiskola 1909 előtti iratai nem maradtak fenn. Köszönöm az információt Guillaume Jobinnek.

14 Adorján Andor: Beszélgetés Debussyvel. = *Az Est*, 1910. dec. 6., 9. p.

15 Lengyel Géza: Magyar újságmágnások. Bp., 1963. 40. p. (Akadémiai Kiadó)

16 Szerződés: OSZK Kézirtattár Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat 1753. Maupassant: *Une Vie*, Adorján Andor szerződése.

Francia színdarabokat fordított magyar színházaknak, például a Nemzeti Színháznak, és magyar színdarabokat ültetett át a francia színpadra. A magyar színjátszásban nagy volt a darabhiány, még a 20. század első évtizedeiben is kevés volt az előadható magyar dráma. Adorján rengeteget fordított, egy évadban akár több általa adaptált előadást bemutattak a színházak.

Az első világháború előtt néhány saját könyve is megjelent. Népszerű történeti munkája az először 1910-ben kiadott *A rokokó század*. 1912-ben látott napvilágot az európai történelem tizennégy hadvezérért Hannibáltól Görgei Artúrig bemutató *Nagy katonák* című összeállítás. A francia forradalom eseménytörténetét és Napóleon uralmát elemzi az 1913-ban kiadott *Forradalom és császárság*.¹⁷ Irodalomtörténeti munkája a *Sorsok és pályák: irodalmi arcképek* című kötet, amelyben a 18. és 19. századi jelentős francia írók, költők életével, műveivel foglalkozott.¹⁸ Oknyomozó újságírói magatartását tanúsítja, hogy írásait alapos előtanulmányok, utazások előzték meg. Kedvelt kirándulóhelye volt Pozsony, sokat utazott a Felvidéken, sielt családi körben a Tátrában, jól ismerte Iglót, Kassát, Késmárkot, Görgőt és Toporcot, az utóbbi két helyen Görgei Artúr nyomait kereste. Kutatásainak eredményeként a *Nyugatban* közölt egy családtörténeti összefoglalót tervezett Görgei-életrajzából,¹⁹ valamint kiadta Görgeiné

Adèle Aubouin naplójának részleteit.²⁰ Többször meglátogatta Miskolcon Böhm honvédezzredes és Lévy Józsefet, akikkel meséltetett magának 1848. március 15-éről, Petőfiről, Jókairól, Vas Gerebenről. Számos szabadságharc korabeli dokumentum került a birtokába.

Az 1912–1913. évi Balkán-háború idején és az első világháború alatt hadinaplót vezetett, amit 1913-ban, illetve 1917-ben adott ki.²¹ Három fülete, a *Primadonnák és kisebb csillagok: A kulisszák világából*, az *Anekdóták, víg esetek híres férfiakról* [1916] és az *Írók és firkászok víg esetei* [1915] címűek a szórakoztató irodalomhoz tartoznak: míg az elsőben a budapesti színházi- és operaéletből, a másodikban az uralkodócsaládról és politikusokról, a harmadikban írókról és újságírókról közölt anekdotákat.

Az első világháború előtti hónapokban Oroszországban járt, ahol interjúszorozatot készített Szergej Dmitrijevics Szazonov és Ivan Logginovics Goremikin orosz politikusokkal, ami jelentős feltűnést keltett.²² Szazonov – Adorján állítása szerint – megígérte neki, hogy az 1848–1849-es szabadságharcból származó magyar ereklyéket, kardokat, zászlókat visszaadják Magyarországnak. Goremikinnel az orosz földreformról és az azzal kapcsolatos tervekről beszélt, illetve kapott a tervek gépiratából

- 17 Adorján Andor: *A rokokó század*. Bp., 1910. (Országos Monográfia Társaság); Adorján Andor – Farkas Pál – Seress László: *Forradalom és császárság*. Bp., 1913. (Singer–Wolfner); Adorján Andor: *Nagy katonák*. Bp., 1912. (Singer–Wolfner); új kiadása: Adorján Andor: *Híres katonák*. Bp., 1997. (Laude)
- 18 Adorján Andor: *Sorsok és pályák: irodalmi arcképek*. Bp., 1912. (Franklin)
- 19 Adorján Andor: *A toporci hársak alatt*. = *Nyugat*, 1912. 17. sz. 321–326. p.

- 20 Görgeyné naplója. = *Az Est*, 1911. február 7. – március 4. közötti számaiban, összesen 16 folytatásban. Ennek kiadásáról az OSZK Kézirattár, Analekta 1847. Görgeiné naplójának megjelenésére vonatkozó iratok. (1911. február 28. – május 10.) c. állagban vannak Adorjántól származó levelek. Köszönöm Hermann Róbertnek az adatot.
- 21 Adorján Andor: *Egy haditudósító feljegyzései*. Békéscsaba, 1913. (Tevan); Adorján Andor: *Havas hegyek alatt, véres úton: hadinaplóm a Balkánról: a világháborúból*. Bp., 1917. M. Keresk. közlöny–Tolnai Világlapja Ny.,
- 22 Adorján Andor: *Az orosz parlament* (Az Est Szentpétervárra kiküldött munkatársától). *Az Est*, 1914. ápr. 5., 2. p.

egy másolatot, amit Budapesten Károlyi Mihály elkért tőle. Ekkor, ennek kapcsán ismerkedett meg közelebbről Károlyival, akivel sokat vitatkoztak az orosz birtokreformról. Adorján javasolta neki, csináljon földosztást ő is valamelyik birtokán.

Az első világháború alatt Az *Est* tudósítójaként működött, 1914 októberében Berlinből tudósított.²³ Amikor a következő évben (1915) Szófiából informálta az újságot, az Enver pasa feleségéről írt cikkeiért Konsztantinápolyból kiutasított Bródy Sándor két hétig nála lakott. Bródy nem akart hazatérni Budapestre, nehogy elessen a fizetésétől, ezért Adorján segítségével küldte haza tudósításait. A háború alatt Adorján felesége mindvégig Budapesten élt Az *Est* által fenntartott, a Szent István-bazilika előtti térre néző lakásban.

1918 őszén Adorján Stockholmban volt, hogy az orosz forradalom történéseiről és az antanthatalmak Magyarországhoz való viszonyáról tudósítson.²⁴ Decemberben Károlyi Mihály távirattal hívta haza, politikai nézeteik azonban némileg eltérőek voltak: Károlyi sokkal „baloldaliabb” volt, mint Adorján. 1918 végén Károlyi megbízásából Stockholmba vitte a magyar kormány az antanthatalmakhoz intézett jegyzékét. Megbízólevelét december 25-én írta alá Károlyi külügyminiszter.²⁵ 1919. január közepén Adorján a magyar kormány svédországi megbízottjaként Koppenhágába, majd Hágába utazott, hogy képviselje Magyarország érdekeit és tiltakozzon az ország

feldarabolása ellen,²⁶ de másfél hónap múlva, 1919. március elején – két héttel Kun Béla hatalomra kerülése előtt – lemondott küldetéséről. Ekkor feleségével együtt elhatározta, hogy Párizsba költöznek. A végleges kinti letelepedésnek két fő oka volt: Gabrielle tíz év alatt nem tudta megszokni a budapesti életet és Adorján sem érezte jól magát a „hagymaszagú” magyar valóságban, valószínűleg félt a retorziótól, hogy a Károlyi-kormányban részt vállalt. Adorján megvált Az *Est*től, s a végkielégítését pénzügyminiszteri engedéllyel magával vitte Franciaországba. Franciaországi letelepedését politikai személyiségek is támogatták: Georges Clémenceau francia miniszterelnök hívására ment Párizsba 1919 júniusában; Anatole de Monzie republikánus-szocialista, majd szocialista politikus tegeződő barátja volt; Clemenceau jobbkeze, André Tardieu ugyancsak jó barátja volt, ahogy a radikális-szocialista politikus, Georges Bonnet is. A kivitt vagyonból házat építtetett Párizsban (9., rue Léon Delhomme).

1921-ben Adorján megalapította az East-Europe Távirati Iroda Rt. sajtóügynökséget,²⁷ a Gare du Nord mellett volt lapterjesztő vállalata. Az East-Europe Távirati Iroda Rt. sajtóügynökségben Göllner Aladár, Müller Ottó, Gerlach Richard és Hans Burkhart voltak a beosztottjai.²⁸ Folytatta újságírói munkáját magyar, francia, német és svéd nyelven: dolgozott Az *Est*-lapoknak,

23 Adorján Andor: Berlinben, sebesültek között Cecilia trónörökösne egy kórházvonalat felszentelésén. Látogatás a tempelhofi Vöröskeresztnél. Orosz és francia sebesültek (Az *Est* kiküldött munkatársától). Az *Est*, 1914. okt. 1., 3. p.

24 Tudósításai Az *Est*ben jelentek meg teljes névvel aláírva.

25 Károlyi Mihály levelezése I. 1905–1920, szerk. Liván György. Bp., Akadémiai, 1978. 357–358. dokumentum; Hajdu Tibor: Károlyi Mihály. Politikai életrajz. Bp., 1978. 253., 297., 318. p. (Kossuth)

26 Ellen Musäus Dahl: Hírek Dániából. = Világ, 1919. jan. 21., 5. p.

27 Adorján Andor, mint az East-Europe Távirati Iroda Rt. képviselője: Budapest Főváros Levéltára. A jogszolgáltatás területi szervei. Lázár Ferenc közjegyző iratai. Okiratok VII.179.a. jegyzőkönyv aláírás hitelesítéséről cégjegyzési címpéldányon, meghatalmazás.

28 A Francia Nemzeti Levéltárban őrzött iratok szerint. Section analyse économique et financière (service central des renseignements généraux) jelzet: 20040106/1-20040106/26.

A *Reggelnek*, a *Messengeries Parisiennes*-nek; a svájci *Neue Zürcher Zeitung* hetente két német tárcáját közölte; a skandináv államokba svédül írta cikkeit, Herczeg Géza bécsi lapjainak és a *Die Bühne*-nek, valamint a berlini *8 Uhr Abendblatt*nak küldte tudósításait. Gyomai Imre a Párizsban élő és működő magyar írókról és újságírókról szóló beszámolójában így tudósított Adorjánról 1928-ban a *Literatúrában*:

Adorján Andor, aki előfutárja volt a világiújságírónak, aki egyik nap a Balkánnak mindig ember vére szomjazó földjét járta, másnap pedig valahol Stockholmból írta nem egy huszonnégy óráig élő riportjait, világszenzációkat keltő cikkeit. Adorján Párizsban rabja lett. Én tudom, hogy ez a rabság boldog. Figyelje csak meg a nagy német lapok első oldalait: a rab, úgy beszél tömlőtartójáról, mint ahogy a betűvetésnek csak néhány kivételes mestere tud beszélni. De minek is fárasztaná magát a szögletes gótikus betűk böngészésével, hiszen Adorjánnal találkozhatnak az egyik legnagyobb magyar napilapnak a hasábjain is. Még azt is elmondhatom, hogy az a másik Adorján, az író, az esztéta, a kritikus, Párizs forró levegőjében immár teljes formájában kibontakozott.²⁹

Jól be tudott illeszkedni a francia társadalomba, megélt az újságírásból és sajtóügynökségből, anyagi gondjai nem voltak. Támogatta Magyarországon maradt családját, felesége unokahúgát saját gyermekükként nevelték. Szellemi környezete írókból és festőkből – köztük például Jules Romains, Denis Amiel, Marcelle Tinayre,

Henri Le Fauconnier, Pierre Mac Orlan – állt. Több nyarat töltött Grosrouves-ban. Adorjának szépirói ambíciói is voltak; vígjátékokat írt franciául. Ezekről a darabokról nem tudni közelebbit, „írdogálva csak magamnak és csak a szépség és a teremtés gyönyörűsége és kínja kedvéért” születtek ezek. Szépirodalmi műveiből jelenleg semmi sem ismert, levelezése azonban tanúskodik egyéni stílusáról, humoráról. Csoválta és szerette a természetet; a fák és virágok, az emberi természet, az öregedés megfigyeléséről számos részlet tanúskodik levelezésében.

Az 1930-as években a Lucien Vogel által alapított *Vu* és *Lu* című lapok belső munkatársa volt Gara Lászlóval együtt. Dolgozott továbbá például a *Revue des valeurs*, a *Jour*, az *Intransigeant*, a *Monde Illustré*, az *Eclair* és az *Oedipe* című lapoknál.³⁰ Adorján folyamatosan tudósította saját nevével aláírt cikkeiben a magyar lapokat a kinti magyar vonatkozású eseményekről, és a francia lapokban hírt adott a magyarországi francia vonatkozású történetekről. A *Nyugat* folyóiratban összesen tizenegy tudósítása jelent meg 1912 és 1934 között. Gara és Adorján bizonyosan jó barátok voltak az 1920-as és 30-as években, noha erről konkrét dokumentum nem áll rendelkezésre. Az 1920-as évek második felében közös törekvésük volt a kortárs magyar szépirodalom megismertetése a francia és frankofón közönséggel igényes műfordítások készítése, kiadása és a színdarabok színházi elhelyezése révén. Közben folytatta műfordítói munkásságát is: főként barátja, Molnár Ferenc (1878–1952) műveit fordította franciára, akinek számos drámáját

29 Gyomai Imre: Ezt csinálják a magyar írók és újságírók Párizsban. = *Literatura*, 1928. 9. sz. 296 (295–297). p.

30 Gara Lászlóról ld. Tüskés Anna: „en-nemzetem külhoni híre-sorsa” Fejezetek a 20. századi francia–magyar irodalmi kapcsolatok történetéből. Bp., 2020. 121–177. p. (reciti)

adaptálta. Emellett Conan Doyle és Jules Verne egy-egy művét fordította magyarra.

Az 1929-es gazdasági válság idején Adorján és felesége megvásárolta Eau-bonne-ban a Clos de l'Olive nevű kastélyt, amelyet 1780–1784 között Jean Simon Gallien, a királyné ötvöse építtetett újja klasszicista stílusban.³¹ 1798 és 1846 között a kastély a Banque de France egyik ügynöke, Jean Charles Davillier tulajdonában volt, majd annak lánya, Joséphine örökölte, aki feleségül ment a szintén bankár Jules-Frédéric Marcuard-hoz. Az ingatlant ezután lányuk, Hélène és férje, Guy de Pourtalès birtokolta, akik 1929-ben eladták Adorjánéknak. A vásárláskor Adorján az ár felét készpénzben fizette, a másik felét úgy temtette elő, hogy felparcellázva eladta a park és az ott álló épületek egy részét. 1931-ben eladta a kastély régi *orangerie*-jét (narancsház) Félix-Pol Jobbé-Duval festőművésznek, aki ott műtermet létesített. A házaspár a 11bis rue Henri-Mirabaud (ma rue Cristino-Garcia), azaz a kastély címe alatt lakott. Velük élt Adorján feleségének unokahúga, Simone Gosselin és annak férje, illetve két fiuk, továbbá magyar szobalányuk, Herberger Angéla.

A második világháború első évében Adorjánék zavartalanul éltek Eaubonne-ban, a melléképületekben katonák laktak, az istállókba 30 ló volt beszállásolva. 1939 decemberében még örültek a sok lótrágyának, ami majd hozzájárul a kert bő terméséhez. 1940–1944 között, amikor Eaubonne német megszállás alatt állt, Adorján – aki külföldi zsidónak számított – Vichy-Franciaországban (*Zone libre*), a Lot megyei Figeac Lascombes nevű negyedében, az álló-

más közelében talált menedéket családjával. Eleinte feleségével lakott egy parasztcsaládnál (M. Capsal), majd két évig egy kolostorban élt egyedül. A közelben bujdosó Simonyi Henriktől kölcsönkapott nyelvkönyvből angolul tanult. A kolostoriskolában latint tanított, s egyik levele szerint legalább annyira félt a diákjaitól, mint a Gestapótól, nehogy rájöjjenek, hogy nem igazi latintanár. Még tizenöt évvel később is nosztalgiával emlékezett vissza a bujdosás részleteire; élete alkonyán visszavágyott a kolostorcella nyugalmaiba. A második világháború alatt számos író, újságíró barátja meghalt, köztük például Tábori Kornél, Ágai Béla, Csörgő Hugó, Szomori Emil.

A háború után Adorján az Erber Gábor tulajdonában 1945–1948 között működött Éditions du Bateau Ivre kiadó igazgatójaként tevékenykedett (székhelye: 5., rue Alphonse-de-Neuville, Párizs 17). Az irodalmi vállalat igazgatójaként számos fordítóval állt kapcsolatban, köztük olyanokkal is, akik magyarból hivatásszerűen fordítottak franciára vagy angolra.

A huszonhat szobás kastélyt az 1950-es években nehéz volt fenntartani, az épület fokozatosan lakhatatlanná vált. A házaspár úgy döntött, hogy eladja, és a kastélypark egy részét megtartva egy négyszobás házat építettek a rue Jeanne-Robillon 5. szám alatt.³² A kastélyt végül 1955-ben sikerült eladni életjáradék fejében; számos bútort és a könyvtár jelentős részét elárverezték, hogy elférjenek a megszokottnál jóval kisebb házban.³³ Adorjának több légúti, szív- és ízületi betegsége volt, nehezen mozgott ki otthonából. Szűk baráti körrel maradt csak kapcsolatban: Gara László

31 A kastély történetéről lásd: Morse, Paul: „André Adorján et le Clos d'Olive. = Chroniques Eaubonnaises <http://chroniques.eaubonne.free.fr/httpchroniques-eaubonne-free-frpage-accueil-personnages.html>

32 Ez később az eaubonne-i rendőrkapitányság lett.

33 A kastély az 1960-as évek elején majdnem tönkrement, a város 1971-ben vásárolta meg. 1975-ben Maison des Arts nyílt benne, 1986-tól zeneiskolaként működött, majd Conservatoire à Rayonnement Communal [CRC] lett.

mellett a Magyarországról 1958 februárjában emigrált Rab Gusztáv is többször meglátogatta,³⁴ de leginkább leveleztek. Rabnak tanácsokra volt szüksége a franciaországi letelepedéshez és a kiadókkal folytatott tárgyalásokhoz.

A kastély vásárlója az 1960-as években már nem fizette az életjáradékot, ezért Adorján még hetvenéves kora fölött is több politikai hetilapnak és folyóiratnak dolgozott (*Annales politiques et littéraires*, *Samedi Soir*, *Aux Ecoutes du Monde*, *France-Europe*, *Fortune Française*), hogy fenntartsa közvetlen családjá és pesti hozzátartozóinak életszínvonalát. Az utóbbiaknak például több kilogramm kávé-t küldött havonta. Élete utolsó éveiben már csak két lapnak dolgozott, a *France-Europe*-nak és az *Aux Ecoutes*-nak. Újságírói tevékenységét 1965. december végén, halála előtt három hónappal fejezte be. Tervezte, hogy megírja az emlékeit, de erre már nem maradt ideje. Leveleiben ugyanakkor számos emléket megírta barátainak. 1964-ben merült fel benne a gondolat, hogy értékes könyvtárát a szombathelyi zsidó elemi iskolára hagyja hálából, amiért megtanították írni-olvasni és imádkozni. A kézirat- és műgyűjteményét szülővárosa múzeumára tervezte hagyni azzal a feltétellel, hogy külön szobát biztosítanak gyűjteményének, és nem osztják szét a különböző osztályokra. Simonyi Henrik barátjával kezdte meg az erről való gondolkodást, aki először Horváth Ernő igazgatóhelyetttel vette fel a kapcsolatot. Történt levélváltás Szentlélek Tihamér és Adorján között is az ügyben, de mivel a múzeum nem tudta garantálni a gyűjtemény egyben tartását és külön szoba kialakítását, Adorján elállt tervétől.³⁵ Hagyatékának

sorsa jelenleg ismeretlen: kézirat-, festmény- és grafikai gyűjteményének darabjai nem azonosíthatók.

1966. március 15-én, nyolcvanhárom éves korában halt meg Eaubonne-i otthonában, halálának oka ismeretlen. Az önkormányzati temetőben örökre megváltott sírban temették el, ahova 1979-ben feleségét is temették.³⁶ Egyetlen nekrológ jelent meg róla a párizsi *Irodalmi Újság*ban, amelyben Halász Ernő méltatta sokoldalú munkásságát:

Finom tollú, nagy műveltségű író volt – történelmi és művészeti könyveket írt – újságírónak meg egyike azoknak, akik a magyar zsurnalisztika történetének aranylapjain szerepelnek. Ifjú korában, a „Pesti Napló”-nál, együtt dolgozott Molnár Ferencsel, Cholnoky Viktorral, Színi Gyulával, az „Az Est”-nél Miklós Andorral, Kéri Pállal, Fényes Lászlóval. Ők voltak a barátai, – mind elmentek már előtte. Hat nyelven írt és beszélt – remek regélő volt – és milyen szépen! Magyarul „vazsmegyei” ízésséggel írt csaknem haláláig, pedig már négy évtizede, hogy Budapestről Párizsba költözött. Francia újságíró lett és számtalan magyar mű mesteri fordítója. A legnagyobb francia lapoknál dolgozott, itt is megcsodálták mérhetetlen tudását, műveltségének kifogyhatatlan tárházát és francia stílusának csillogását. Sehogy sem akarták elhinni, hogy nem a voltaire-i nyelv anyaga állt André „Adorzsán” bölcsője mellett. Adorján Andorral talán az utolsó magyar újságíró költő-

34 Tüskés Anna: „Gyermekei a könyvei voltak”. Rab Gusztáv élete és munkásságának második korszaka (1950–1963). = *Irodalomtörténeti Közlemények*, 2018. 3. sz. 288–316. p.

35 Az 1965. évi iktatókönyv „Kiállítások” rovatának bejegyzése tanúsítja, hogy André Adorján levele megérkezett a Savaria Múzeumba. Az iktatószámi bejegyzése: 20/18. A levelezést selejtezték a Múzeum levéltárából. Köszönöm Kelbert Krisztina (Savaria Megyei Hatókörű Városi Múzeum) segítségét a kutatásban.

36 Division 6, Section 4, tombe 19.

zött el abból a gárdából, [...] amely hozzátartozik a magyar szellemi élet kialakulásához, egyik alkotója nemzeti kultúránknak.³⁷

Sokoldalú munkásságának egyik maradandó szegmense az újságírói tevékenység, francia újságírói iskolázottságával és kiterjedt nyugat-európai tapasztalataival a magyar újságírás megreformálására törekedett: megújította az interjú műfaját, s külpolitikai elemzései időtállóan bizonyultak. Személyiségében tetten érhető a szakma professzionalizálódása: nem kényszerűségből választotta ezt a mesterséget, mint sokan a 19. század második és a 20. század első felében, hanem hivatása volt az újságírás. Tudta, hogy a sajtó hatalmi eszköz, ereje van, s időnként jelentős hatást gyakorolhat a politikára. Francia lépésekben ugyan nem vált sajtócézárrá, de magyar területen meghatározó szerepet töltött be Miklós Andor *Az Est*-birodalmában, sajtóügynökségével beágyazódott az európai médiarendszerbe. Ily módon munkássága magyar sajtótörténeti unikum.

Fordítói munkásságának számszerű mérlege a következő: mintegy tíz magyar színdarabot és regényt fordított franciára többnyire anyanyelvi társfordítóval, illetve legalább húsz francia drámát és prózai művet adaptált magyarra. Adorján törekedett arra, hogy színpadi fordításai könyv alakban is megjelenjenek. A fordítások pontos mennyisége azért nem meghatározható, mert többször előfordult, hogy a színház megvette egy francia darab magyar bemutatói jogát, lefordította Adorjánnal, majd csak ezután döntötte el, hogy mégsem mutatja be. Mivel fordításkéziratok nem állnak rendelkezésre, így munkamódszere nem

rekonstruálható. A kiadott szövegek azt tanúsítják, hogy pontosan és gördülékenyen fordított mindkét nyelvre.

Az itt olvasható tizenhárom levélrészlet kizárólag Adorján vasi és szombathelyi költődését ábrázolja. A jelenleg ismert mintegy háromszáz levele rávilágít kiterjedt kapcsolatrendszerére.³⁸ A küldemények tükrözik a kor társadalmi, művelődéstörténeti, művészeti és politikai viszonyainak számos vonatkozását. Az életút levelezéssel képviselt 1908 és 1966 közötti majdnem hat évtizede a következőképpen periodizálható:

(1) 1908–1919: a *Pesti Napló*, majd *Az Est* belső munkatársa, a Nemzeti Színház fordítója, Károlyi Mihály kormányzása idején másfél hónapig a magyar kormány svédországi megbízottja;

(2) 1920–1939: magyar, francia, svájci, német, osztrák és svéd lapok munkatársa, sajtóügynökség tulajdonosa, Molnár Ferenc műveinek francia fordítója;

(3) 1940–1948: a második világháború alatt Figeac-ban bujdosik, utána három évig a Bateau Ivre kiadó igazgatója;

(4) 1949–1966: kizárólag külföldi, főként francia lapok munkatársa, egyre visszavonultabb életet él. Ezekből nyomon követhető Adorján fokozatos visszavonulása, halálra készülése.

1. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1950. február 20.

Kedves jó Benedek,

[...] A leveléhez mellékeltem novellája igen szép és meghatározó, költői. Nem merem megtartani, féltemben, hogy ha írásaim közé keveredik, az utókor netán nekem tulajdonítja. Mellékelem és köszönöm, hogy

37 Halász Ernő: Megkésett sorok Adorján Andorról. = Irodalmi Ujság, 1966. jún. 15., 2. p.

38 Tüskés Anna: „...nekem Franciaország... a sorsom és végzetem.” Adorján Andor élete és munkássága. Bp., 2023. (Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet) (megjelenés alatt).

elolvastatta velem. De egyen³⁹ talán hadd igazítom helyre a tévedését: az útfél magyarul nem a fele-utat jelenti, mint hinni vélni és írja (de legalább a magam vidékén, Vazsmegyében) egyenértékű az útszél-lel, vagyis az út szegélyével, ami az árok mentén vezet. Ha valakivel úton-útfélen találkozunk, ha valamiről úton-útfélen beszélnek, ez azt jelenti, hogy nemcsak az úton járva találkozunk az illetővel, de akkor is, ha akár ő, akár mi az útszélen ácsorgunk. Ennyit erről. [...]

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely

2 f. gépirat aut. aláírással

Feladó: Clos de l'Olive Eaubonne, S. et O.

Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

2. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1950. április 8.

Drága jó Benedek,

[...] 4° Összefut a számban a nyál, ahogy olvasom a kedves Mária Lujza hogy eljár magához, mint írja: az ő gyönyörű mellecskéjével és csinos pofikájával. Hogy az ilyen részletek megállapítása után is maga még mindig az öt meglévő gyermek iránt érdeklődik, ahelyett hogy egy hatodiknak vetné meg az alapját, Mária Lujza nyilván rosszallja, én is. Ha valaki, hát nyilván ez a kedves Mária Lujza sajnálja, hogy ilyen konokul süket fülekre talál magánál. (Ott Hispaniában ezt fülnek hívják? Érdekes, nálunk Vazs-megyében egészen másképpen). [...]

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely

2 f. gépirat aut. aláírással

Feladó: Clos de l'Olive Eaubonne, S. et O.

Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

3. Adorján Andor Rab Gusztávnak

Eaubonne, 1961. november 16.

Kedves Barátom,

[...] Ó, édes Szombathely, az egyetlen (a szüleim sírján kívül), ahová még húz a nosztalgiam. De boldog lennék viszontlátni a Gyöngyös utcát a Szentháromság szobraival, de boldog lennék viszontlátni a templomot, ahol az előtte való téren a megvadult ló maga után cipelte a lebukott lovasát! Wallis huszárnagyot. De szeretném viszontlátni a jövedéki sóboltot, ahol Mayer Anna kisasszony árulta a sót, én meg, aki gyerekkorommal énekelni hallottam a gyenge majoránáról, sehogy se tudtam megérteni, hogy Mayer Anna miért gyenge, és hogy mi van ezen a bolond vénkisasszonyon megénekelni való. Reminiscenciák, amiket majd olvasni fog talán a Mémoire-jaimban. De hát hagyjuk mindezt. [...]

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely

1 f. gépirat

Feladó: 5, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S. et O.

Lelőhely: PIM Kézirattár Rab Gusztáv-hagyaték, 58 [valójában 66]. számú levél

4. Adorján Andor Rab Gusztávnak

Eaubonne, 1962. július 11.

Kedves Barátom,

[...] Vakációmát jobbadán arra használom, hogy megpróbálom kitanulni a dologtalan életet. Ez nagyon szokatlan valami a számomra, igazandiban talán majd csak a síromban kapok rá. Bár valamit nyilván ott is fogok tenni. Ha meg egyebet nem, hát porladni. És kukacokat etetni a szívemmel, mint kisfiú koromban a selyemhernyókat, frissen szedett eperfalevével. (Jut eszembe, gyerekkoromban Szombathelyt még az eperfát „szederfa” név alatt tiszteltük. Még csak amikor Budapestre költöztünk, tanultam meg, hogy aki nálunk egyszerűen

39 egy helyen

„téns úr” volt Szombathelyen, a fő- és székvárosban nagyságos úrrá lépett elő, alkalmasint így a szederfa is „eperfává”). Bár igaz, hogy Arany Jánosnál is már eperfa bólongat, este van, este van kiáltással, nem pedig szederfa.⁴⁰ [...]

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely

1 f. gépirat

Feladó: 5, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S. et O.

Lelőhely: PIM Kézirattár Rab Gusztáv-hagyaték, 72 [valójában 80]. számú levél

5. Adorján Andor Simonyi Henriknek

Eaubonne, 1964. július 21.

Kedves Barátom,

[...] Sokat gondolok persze a halálra, amit a 82 évem és a fizikai állapotom mindenképpen indikál⁴¹ is. És gondolok arra, a dolgaimmal mi lesz: könyvek, iratok, képek, rajzok, metszetek, remniszcenciák, fotográfiai, autogramok, levelek stb. stb., ami a 20-ik évtől kezdve 62 éven át felgyűlt itt, rengeteg anyag. A barátaim levelei: Molnár, Heltai, Lengyel,⁴² Kemény Simon, Ady, Marinetti, Georg Brandes, Scheidemann,

Viktor Adler, Branting, orosz bolsevik vezérek, akiknek Stockholmban 20 svéd koronát adtam kölcsön, amikor forradalmat csinálni kiszálltak Stockholmban a plombált vagonból; aztán van egy 1848-as iratgyűjteményem, levelek, okmányok stb. Mi lesz mindezzel? Ami a könyveket illeti, már ti. a magyar nyelvű könyveimet, az volt a szándékom, hogy a szombathelyi zsidó elemi iskolának testálom, hálából, amiért ott tanítottak meg írni-olvasni és imádkozni. De a hitleri sáskajárás után van-e még Szombathelyen zsidó és van-e iskola náluk? Van-e még egyáltalán felekezeti iskola Magyarországon? Ilyennek híján arra is gondoltam, a könyveimet a Barcsay utcai gimnáziumnak⁴³ hagyom, ahol diák voltam és ahol maturáltam.⁴⁴

Arra is gondolok, nem volna-e Szombathely városának, a szülővárosom, ahol az anyai nagyszülőim az üköcsüszüleimig felmenőleg laktak és temetkeztek, nem volna-e, mondom, Szombathely városának netán egy városi múzeuma? A dolgaimat itt pénzen elkótyavetyélni barbár cselekedet volna, pláne hogy a feleségem anyagi jövője fényesen biztosítva van. Persze a legációmnak⁴⁵ volnának bizonyos feltételei. Megkívánnám, hogy ebben a múzeumban egy egész szobám legyen fenntartva. Továbbá megkívánnám, hogy itt megőriztesse a szülőim fényképe, továbbá a feleségem három nagy portréja, az egyiket Basch Andor⁴⁶ festette, a másikat Vadász

40 Utalás Arany János *Családi kör* című versére: „Este van, este van: kiki nyugalomba! Feketén bólingat az eperfa lombja”.

41 mutat (latin)

42 Lengyel Menyhért (1880, Balmazújváros – 1974, Budapest) író, publicista, színműíró, forgatókönyvíró; Adorján franciára fordította *Taifun* című színdarabját. Filippo Tommaso Marinetti (1876–1944) az olasz avantgárd író, az olasz futurizmus atyja, politikus. Georg Brandes (1842–1927) dán kritikus és tudós, az 1870-es évektől a 20. század fordulójáig nagy hatást gyakorolt a skandináv és európai irodalmakra. Philipp Heinrich Scheidemann (1865–1939) a Németországi Szociáldemokrata Párt (SPD) politikusa. Victor Adler (1852–1918) osztrák politikus, a munkásmozgalom vezetője, a Szociáldemokrata Munkáspárt (SDAP) alapítója. Karl Hjalmar Branting (1860–1925) svéd politikus, aki 1907-től haláláig a Svéd Szociáldemokrata Párt (SAP) vezetője volt 1907-től haláláig, három alkalommal Svédország miniszterelnöke.

43 Állami gimnáziumként 1881-ben alapították Budapesten VII. ker. Állami Gimnázium néven, nyolcosztályos fiúgimnáziumként működött. Későbbi neve: VII. ker. Barcsay utcai állami főgimnázium. Nevét 1920-ban Magy. Kir. Állami Madách Imre Gimnáziumra változtatták. Mai neve: Madách Imre Gimnázium.

44 érettségiztem

45 hagyományozás, örökül hagyás (latin)

46 Basch Andor (1885, Budapest – 1944, Budapest) festő.

Miklós,⁴⁷ harmadikat egy kiváló német festő. Van továbbá egy nagy Lotz Károly-festményem, 2 Boudin-képem, egy Louis David, egy kis Van Ostade-om, néhány Hokusai-féle szíves fametszetem, gyönyörű japáni dolgok, néhány Tiepolo-metszetem, egy Tintoretto-metszet és egy Rembrandt-rézkarcom, a híres bécsi Artaria intézet néhány gravure-je a régi Pest-Budáról, egy gyönyörű Thorwaldsen-plakett stb.⁴⁸ Írásaim: Frigyes főhercegtől, Mária Krisztina özvegy spanyol királynétól, rengeteg európai hírességtől, dedikált fényképem Anatole France-tól, Vadász egy rajza Romain Rolland-ról Rolland saját kezű aláírásával, meg tudom én, mi minden még, levelek Görgeytől, a feleségtől és a lányától, az interjúim, francia kéziratban, ellenjegyezve Konstantin görög királytól, Wittetől, Kikovtzevtől, Czernintől, Take Ionescótól stb.⁴⁹ Felsorolni alig győzném. Van egy

albumom Molnár Ferenc, Nagy Endre és Szini Gyula rajzaival a régi Pesti Napló belső életéről.⁵⁰ Mondom, ezt pénzért elidegeníteni bűn lenne.

Maga mit tanácsolna, hogy tegyek? Megkérem azonban, egyelőre ne beszéljen az egészségről senkinek, mert hiszen még nem „spruchreif”⁵¹ a dolog. Még habozok és tűnődök. És persze a feleségemet is meg kell kérdezni, de amilyen jó lélek, aligha fog megkontrázni.

Van-e Szombathelyt polgármester? Ki van a város élén? Adott esetben kivel lépjek érintkezésbe? Megvan a teljes LU-kollekcióm, a teljes kollekcióm az AUX ECOUTES-ból, amelynek most már 18 éve vagyok munkatársa, hasonlóképpen az OEDIPUS című hetilapból, amelynek a 4 évi fennállása során voltam a munkatársa itt Párizsban. Igazán, én magam is elképedek, mennyi minden értékes dolgot hordtam össze.

Hozzá akarnám tenni, hogy ha ajándékozásra kerül a sor, ez tisztára a szülővárosomnak szól, tehát a gesztusomnak semmi politikai jellege nincsen. Köszönet Szombathelynek, amiért a falai között látam meg a napvilágot és a rendíthetetlen bizalmam kifejezése, hogy Magyarország, bármilyen rezsim alatt is, megmarad az örökkévalóságban magyarnak, mert nekem csak ez a fontos és nem a slogan,⁵² amelynek nevében kormányozzák.

Türelemtenül várom a véleményét és sok tisztelettel kedves nejének, köszöntöm magát, régi barátsággal.

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely

2 f. gépirat

47 A portré készültét feljegyzí Bánffy Miklós emlékirataiban: „Adorjáné ült az első kísérleteihez. Talán két arcképet festett róla, egy kisebbet és egy nagyobbat.” Bánffy Miklós: Emlékeimből. Kolozsvár, 1932. 145. p. (Erdélyi Szépművészeti Társaság)

48 Lotz Károly (1833–1904) festőművész. Adriaen van Ostade (1610–1685) holland festő. Hokusai (1760–1849) japán festő. Giovanni Battista Tiepolo (1696–1770) velencei festő. Tintoretto (1518–1594) velencei festő. Rembrandt (1606–1669) holland festő. Thorwaldsen (1770–1844) dán szobrász.

49 Frigyes (1856–1936) osztrák főherceg, császári és királyi tábornagy, az Osztrák–Magyar Monarchia haderejének főparancsnoka 1914 és 1917 között. Ausztriai Mária Krisztina (1858–1929) osztrák főhercegnő, spanyol királyné. Anatole France (1844–1924) francia költő, újságíró és regényíró. Romain Rolland (1866–1944) francia drámaíró, regényíró, esszéíró, művészettörténész. I. Konstantin (1868–1923) görög király 1913-tól 1917-ig, majd 1920 és 1922 között. Szergej Julijevics Witte (1849–1915) orosz államférfi, az Orosz Birodalom első miniszterelnöke, a cár helyébe lépve a kormány élén. Kikovtzev (?). Ottokar Czernin (1872–1932) cseh politikus, az Osztrák–Magyar Monarchia külügyminisztere az első világháború során 1916–1918 között. Take Ionesco (1858–1922) román centrista politikus, újságíró, jogász és diplomata, novellaíró.

50 Szini Gyula (1876, Budapest – 1932, Budapest) író, újságíró.

51 kimondott (német)

52 jelszó (angol)

Feladó: 5, rue Jeanne Robillon, Eaubonne,
S. et O.

Lelőhely: MTA KIK Kézirattár Ms 4266/270

6. Adorján Andor Simonyi Henriknek

Eaubonne, 1965. február 2.

Kedves jó Henrym,
[...] Mindenesetre sietek megköszönni leve-
lét, hadd lássa ebből a sietségből is, milyen
hálás vagyok a fáradozásáért. Igazat meg-
vallva, hogy ilyen sokáig értesítés nélkül ha-
gyott, kissé fájlaltam is, mert a maga részéről
mindig a legnagyobb pontossághoz és szó-
tartáshoz voltam szokva. Csodálkoztam is
a hallgatáson, és nem tudtam mire vélni. Vi-
szont nem mertem magánál holmi sürgető
szóval fellépni, mert, véltem, ha már nem
ír, hát legalább tisztelnem kell a hallgatását.
Persze most aztán egyszerre mindent meg-
érték. Maga Szombathely városának válaszát
várta. És még csak akkor írt, amikor látta,
hogy ez a válasz mindváltig késik. Én se kap-
tam tőlük értesítést. Hát ha így van a dolog,
hagyjuk is hát annyiban. Van egy francia
közmondás, amely szerint alig van nagyobb
butaság, mint másokat a kedvük ellenére
akarni boldoggá tenni. Ez egy igen bölcs
mondás. Néha azoknak ártunk leginkább,
akiknek mindenáron használni szeretnénk...
Szülővárosom közömbössége mélyen sért és
egykettőre más érzésekre indít.

[...] Már én szépen leszámoltam min-
dennel. Örülök, hogy az életem mindenkor
tisztta volt, semmi mocskok nem tapadt
hozzá, senkinek nem vétettem, soha egy
szó cáfolatot nem kaptam, soha perem nem
volt, és így mindennel rendben volnék.
Negyvenöt éve élek idegenben, de azért
a honpolgárságomat sose változtattam meg,
még opportunizmusból se, még akkor se,
amikor otthon apatrida lettem. [...]

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat

Feladó: 5, rue Jeanne Robillon, Eaubonne,
S. et O.

Lelőhely: MTA KIK Kézirattár Ms 4266/275

7. Adorján Andor Simonyi Henriknek

Eaubonne, 1965. február 19.

Drága Henrym,
[...] Levele nagy öröm volt a számomra, már
csak azért is, mert életjelt jelentett a maga
részéről, és mert igen jólesett látnom, hogy
gondolt rám. Az örömöm még megduplá-
zódott, amikor az értesítést olvastam, hogy
valahára kapott választ Szombathely város-
tól, illetve a megyei múzeumok igazgató-
helyettesétől.⁵³ Feltétlenül írok majd neki e
hét során. Nagyon köszönöm, kedves
Henrym, amit tett az ügy érdekében, és
nem adom fel a reményt, hogy talán sikerül
nyélbe ütnünk az adományozásom ügyét.

Mindenesetre aggodással tölt el, ha nem
tudnak egész szobát fenntartani, még ha
mégoly zugolynyt is. Hiszen éppen azt aka-
rom elkerülni, hogy atomjaira bomoljon
az egész. Ha ezt ide teszik, azt oda, elapró-
zódik a hagyatékom, és értékét meg jelentő-
ségét veszti. Kézen-közon aztán hova kerül
az egész? Az én egyik legfontosabb indító-
okom és inspirálóm például az a gondolat,
hogy a szüleim arcképe megőriztessék, és ne
kerüljön ebek harmincadjára. Tudom, szinte
nevetséges szentimentalizmus ez, de nem
tehetek róla. Gondoltam volt arra is, hogy hi-
szen elégethetném ezeket a fotográfiákat, de
képtelen vagyok rá. Hasonlóan a feleségem
portréira is gondolok, ezek nem fotográfiák,
de kiváló művészek festményei. Ha egy mu-
zeális szoba őrzi őket, helyén vannak, és
a sorsuk úgyszólván örökre biztosítva van.
Aztán itt vannak a könyveim, a modern ma-

53 Horváth Ernő (1929, Aszód – 1990, Zemplén) paleo-
botanikus muzeológus. 1953-ban került Szombat-
helyre a Savaria Múzeum természettudományi
osztályára, később a múzeum igazgatóhelyettese,
majd megbízott igazgatója volt.

gyar könyveim, a legtöbbje dedikációval, ez is merőben személyes természetű dolog. A birtokomban lévő többi festmény igen értékes dolgok. Ha együtt marad a kollekción, hát sok mindenről tanúskodik. Szétszórta és elkótyavetyélten: mintha szemétdombra juttattam volna őket. Nem akarok sokáig vesztegelni ennél a témánál, minek untatnom vele. Majd megkísérlem Horváth Ernő úrral levelezni az ügyet. Szerénytelenség nélkül merem állítani, hogy a város jól járna, ha elfogadná az ajánlatomat.

Ha eljön a nyár, leltárba szedem a padláson felhalmozódott dolgaimat és elküldöm a városnak ezt a katalógust. Szerény véleményem szerint, ami felgyűlt, direkt egy adattár, hogyan csinálódott egy újság a század első felében, mi volt akkor a magyar újságírás, mi volt a lelke, a feladata, a rendeltetése, a vágyakozása stb. Egy darab kortörténet ez, nem a személyem története, én ebben a komplexumban csak éppen egy próbabáb vagyok, egy mannequin.⁵⁴ Meg aztán a rengeteg levelem a barátaimmal: Molnár, Heltai, Ambrus Zoltán, Herczeg Ferenc, Gárdonyi, Nagy Endre, Kemény Simon, Móricz Zsig, meg a sok külföldi: Marinetti, Anatole France, Henry Bernstein,⁵⁵ meg mégannyi. Ha ezt ide vetik, azt oda, hát csak gyengécske szemétdomb kerül ki belőle. Na de elég ebből a lamentációból. [...]

Adorján Andor

Ha majd levelezek Horváth Ernő úrral, elküldöm magának a leveleim mását, hogy tudja mindenkor, hanyadán áll a dolog. Ölelem.

Kéziratleírás, lelőhely

1 f. gépirat

Feladó: 5, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S. et O.

Lelőhely: MTA KIK Kézirattár Ms 4266/276

8. Adorján Andor Simonyi Henriknek

Eaubonne, 1965. május 28.

Kedves Henrym,

[...] Ami a szombathelyi dolgot illeti, a maga szíves közbelépte óta nem történt semmi. Nem írtam Horváth Ernő úrnak, miután a maga ez év február 13-iki levele szerint, amelyben a Horváth úr levelének mását közölte velem,⁵⁶ az derül ki, hogy a városi múzeum számára lehetetlen a gyűjtéseim számára egy külön szobát fenntartania, hanem az anyagot széjjel kellene osztatni, mit ide tenni, mit oda. Hát én éppen ezt nem akarom. A számomra alapfeltétel, hogy együtt maradjon a massa, mint valami osztatlan egész. Hogy miért ez a kívánság, hosszadalmas volna kifejteni. Csak egy-két okot hadd említek, talán tudja méltányolni, talán nem, mert naivnak és gyermekdednek ítéli, na de mindegy. Nekem például hallatlanul fontos, hogy a szüleimnek 4 fényképe, ami nekem kegyeleti tárgyam, ne jusson szemétdombra, de megőriztessék. Két kép a szüleimet a nászuk idején ábrázolja, kettő a vénségükre. Pláne a két első, ami 1876-ból való, rendkívüli művészi, valósággal műtárgy. Mint egy nagy egésznek a részese, ez a 4 fotó felettébb értékes és érdekes. Az egészből kiszakítva: zéró és érdektelen. Hasonlóan gondolok a feleségem négy portrémására, kitűnő festők alkotása. Különkülön az értékük megvan, de az érdekük teljesen hiányzik. Behelyezve egy egészbe: integráló részek. Hasonlóan gondolok mindarra, ami régi Pesti Napló emlékem van, vagy ami *Az Est* alapításához fűződik. Mint tárgy, ez is, az is szinte zéró. De viszont egy korba és eseménysorba behelyezve: értékes kortörténeti és művelődési adat. A vagy ezernyi magyar könyv, amit odaajándékoznék széjjeldobálva: antikváriusi portéka. Együtt: lélek lakik benne és

⁵⁴ modell (francia)

⁵⁵ Henri Bernstein (1876–1953) francia drámaíró.

⁵⁶ Horváth Ernő levele Simonyi Henrinek, Szombathely, 1965. febr. 5. MTA KIK Ms 4266/340.

beszél. A szabadságharci okmányaim: széjelvetve üres papiros. Így együtt, láthatta, hogy ordít belőlük az 1848 és pláne a világosi tragédia. Minderről rengeteg volna a mondanivalóm; de nem akarom a szót szaporítani. Ha Szombathely nem hajlandó szerződésileg kötelezni magát együvé tartani az egészet: a céljaink nem egyeztethető össze. Nekem nem az a fontos, hogy mint nagylelkű ajándékozó kapjak köszönetet, hanem hogy amit az életem folyamata és véletlenjei egybehordtak, így egyben is maradjanak, mint holmi szerves egész. Majd minderről még beszélgetünk, ha megtisztel a látogatásával. Mert arról a reménységről, hogy még be tudjak nézni a városba, fájdalom, végleg le kell tennem. Hiszen még a kertkapuig se tudok már elvándorolni.

Ha ismerném Horváth Ernő urat és a mentalitását, a szenzibilitást,⁵⁷ hát mindent neki is megírtam volna, de hogyan ennyire kigombolkoznom valaki előtt, akit nem ismerek, aki nem ismer engem és éppen ezért félok, hogy kölcsönösen nem értjük meg egymást. Így ahogyan most áll a dolog, én azt mondom, ezek a feltételeim, ez az én „sine qua non”-om.⁵⁸ Amire ő egy „non possumus”-szal⁵⁹ felel.

Lehetséges egyébként, hogy a napokban talán mégis írok Horváth úrnak és felvetem a kérdést, hajlandók-e adni egy, ha mégoly szerényke szobát is, vagy nem. [...]

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely

1 f. gépirat

Feladó: 5, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S. et O.

Lelőhely: MTA KIK Kézirattár Ms 4266/277

9. Adorján Andor Horváth Ernőnek

Eaubonne, 1965. június 21.

Igen tisztelt Uram,

Dr. Simonyi Henrik barátom közölte velem annak idején az Önnel való levélváltását, illetve az Ön becses válaszevele mását. Sajnálattal tudtam meg belőle, hogy ami a netáni hagyományozásom legfőbb alapfeltételét illeti, az idevágó kívánságom, úgy látszik, legyőzhetetlen akadályokba ütközik. Ez az alapfeltétel, amelynek érzelmi és értelmi, pietisztikus⁶⁰ és logikai magyarázatával is szolgálhatok, ha szükséges, az, hogy a gyűjtésem anyaga, ami az adományozásom tárgyat teszi, együtt is maradjon, egy töben és ne szóródjon széjjel, két vagy több ízre szaggatva, egy dirib ide, egy másik oda, és végül ebek harmincadjára az egész! Ha ilyen véget szánnak a néhai létemet besugárzó emlékeimnek, mi sem lenne könnyebb, mint Párizsban értékesítenem a holmimat, műkereskedők, antikváriusok és egyéb kufárok kezén. Hiszen valóságos prostituálás⁶¹ lenne ez a részemről, vagy hogy szelídebb kifejezéssel éljek: mintha egy szép velencei tükröt törnék darabokra.

Ismétlem, a szándékolt hagyományozásom csak az esetben jelent számomra örömet, sőt gyönyörűséget, ha szerződésileg biztosítva vagyok, hogy a dolgok, amiket az életem véletlenjei során felgyűjtöttem, és amelyeken annyiszor jártattam kedvtelve és vigaszt merítve a szememet, együtt is maradnak. Ez az oszthatatlanságuk valószínűsége sine qua non a részemről. Olybá tessek nézni ezt a kívánságomat, mint holmi materializált⁶² kifejezését a kettős hálámnak és szeretetemnek, amellyel egyrészt szülővárosom, Szombathely irányában vagyok, és másrészt a dolgaim iránt, amikor

57 érzékenységet (latin)

58 elengedhetetlen feltételem (latin)

59 nem tudjuk (latin)

60 érzelmi (latin)

61 elpazarlás, elfecsérlés (latin)

62 anyagi (latin)

így a síron túlról is gondoskodni akarok, hogy soha szét ne szóródjanak, bitor kézre ne kerülhessenek.

Ha a város részéről netán politikai okon nem volna meg a hajlandóság, ha egy még olyan szobácskát is fenntartania a múzeumban a dolgaim számára, hát azt felelném, hogy csakugyan nem vagyok kommunista, ami azonban nem zárja ki, hogy ne legyek magyar és szombathelyi fi. Elismerem, nem tudok megbarátkozni semmiféle diktatúrával és osztályuralommal. A politikai és a gondolati szabadság éppen olyan éltető elemem, mint a levegő. Az emberi, kozmikus együttlétünkben szeretek mindent, ami egybeköt, és semmit abból, ami elválaszt. Különben az angol axiómát vallom: „Right or wrong, it's my country.”⁶³ Az ezeréves Magyarország történetében a Ma is csak epizód és bárgyúság lenne részemről, ha a fától nem látnám az erdőt.

Ha mégis lehetne a dologból valami, szíveskedjék közölni velem. Ez esetben, kívánságára és akár hetek munkája árán, katalógust is készítenék róla, hogy vagy ezernyi magyar könyvön túl még mi minden jönne számba: festmény, rajz, metszet, szobor, autogram, levelek, történeti okmányok stb. stb. [...]

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely

1 f. gépirat

Feladó: 5, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S. et O.

Címzett: Kisfaludy Sándor utca 9., Szombathely, Hongrie

Lelőhely: MTA KIK Kézirattár Ms 4266/279, Ms 6281/17

10. Adorján Andor Simonyi Henriknek

Eaubonne, 1965. július 21.

Kedves jó Barátom,

Bocsánat, hogy már megint lábatlankodok, de kicsit talán magára is vessen érte. Kerek egy hónapja, hogy egyidejűleg írtam úgy magának, mint Horváth úrnak (utóbbinak ajánlott levél alakjában), de mindeddig egyiküktől sem kaptam választ, holott sürgős lenne tudnom végérvényében, hogyan intézkednem és mihez tartani magam. Azt már látom, hogy vajmi kevés szerencsém van ezzel az én hagyományozó kedvemmel. Eszembe jut, hogyan jártam az otthoni Hírlapírók Nyugdíjintézetével. A példa ugyancsak sajnó.

[...] Innen is a türelmetlenségem: szeretném tudni, hányadán vagyok Szombathellyel. Tartok tőle, hogy ez a szép tervem is csakúgy füstbe megy, mint az a másik, amit fentebb írtam le kicsit bőbeszédűen. Ha Szombathelynek se kellek, akkor még most kell kigondolnom, például gondolhatnék a Barcsay utcai gimnázium tanári karára, ahol maturáltam. Mit gondol erről?

Más oldalról azt írták, hogy nem Horváth úrhoz kellett volna fordulnom, de Szentlélek Tihamér⁶⁴ úrhoz, aki a Múzeum igazgatója. Ámde a maga megkérdezése nélkül nem akartam tenni. Mi a véleménye idevágóan? A mentül hamarosabb válasza követ hengerít le szívemről. Eleve is köszönöm és mindkettejüket köszöntöm és ölelem. Igaz barátja,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely

1 f. gépirat

Feladó: 5, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S. et O.

Lelőhely: MTA KIK Kézirattár Ms 4266/280, Ms 6281/18

63 Jó vagy rossz, ez az én hazám. (angol)

64 Szentlélek Tihamér (1919, Nagyvárad – 2007, Budapest) régész, múzeumigazgató.

11. Adorján Andor Szentlélek Tihamérnak

Eaubonne, 1965. augusztus 15.

Igen tisztelt Uram,
Mindenekelőtt szíves elnézését kérem, amiért hogy ismeretlenül háborgatom. Abban a reménységben teszem, hogy a cél, amely vezet, szentesíti az eszközt, és hogy ez a cél rokonszenves lesz az Ön szemében.

Bemutakozásul pár szót: Szombathelyt születtem 1883-ban, és bár kilencéves koromban elszármaztam, máiglan fiúi szerepeltet gondolok szülővárosomra. A továbbiak során a budapesti és a párizsi egyetemeken befejezett tanulmányaim után, 1906-ban PESTI NAPLÓ munkatársa lettem és voltam 1910-ig, amikor is egyike voltam amaz ötnék, aki megalapította az utóbb legendássá lett AZ EST-et. 1918-ban Károlyi Mihály követje lettem a skandináv államokban és Hollandiában, de a Kun Béla-rezsim eljövetele előtt beadtam lemondásomat. 1919 óta állandóan külföldön élek és folytatom hírlapírói tevékenységemet, és immár több mint 40 esztendeje francia lapok belső munkatársa vagyok. Magyar nemzetiségemhez azonban mindenkor hű maradtam.

No mármost ebben a mostani előrehaladott koromban arra gondolok, hogy az évek során felhalmozódott sokféle gyűjtésem anyagát: könyvek, ritkaságok, okmányok, autogramok, képek, rajzok, szoborművek, apró relikviák, fényképek stb. Szombathely városa múzeumának hagyományozom, ingyen természetesen, de bizonyos előre kikötött feltételek mellett.

Idén télen itt járt nálam régi barátom, dr. Simonyi Henrik nyug. miniszteri tanácsos, Károlyi Mihály volt titkárja. Felvettem előtte a hagyományozó szándékomat, az anyag egy részét is megmutattam neki, mire ő megígérte, hogy hazautaztával ott-hon folytatni teszi a dolgot. De Horváth

Ernő úrral lépett összeköttetésbe, mire én június 21-én ajánlott levéllel fordultam Horváth úrhoz. Levelem másolatját ide mellékelem, ebből majd kitűnik az is, mik a feltevéleim. Horváth úr, sajnos, mindmáig nem felelt levelemre, ami persze nem valószínű biztató jelenség.

Legutóbb egy másik barátomtól, aki szintén ismeri tervemet, levelet kaptam. Azt írja, nem Horváth úrhoz, de Önhöz kellett volna fordulnom. Ezt teszem most a jelen soraimmal.

Igazgató Úr igen lekötölezne, ha tudatná velem, vajon az itt felvetett ügy, amelynek egyelőre még semmi hivatalos vagy kötelező jellege, elvben érdekeli-e Önt és a várost. Kíváncsi vagyok katalógust is készítenék róla, miből tevődne össze a hagyomány. Tisztelettel,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely

1 f. gépirat

Feladó: 5, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S.et O.

Címzett: Kisfaludy Sándor u. 4., Szombathely

Lelőhely: MTA KIK Kézirattár Ms 6281/19

12. Adorján Andor Simonyi Henriknek

Eaubonne, 1965. november 9.

Kedves Henrym,

[...] Ittjártakor említettem, hogy előző napon levelet kaptam valahára a Savaria múzeumtól, sőt ha emlékezem nem csal – mert felettébb megingott egy idő óta –, hát meg is mutattam magának a szombathelyiek írását. Azóta válaszoltam dr. Szentlélek úrnak, és figyelmeztettem, jó lenne hamar végezniük a dolgokkal, mert nagyon rossz állapotban vagyok, és sürgős lenne testet is adnunk a gondolatnak. [...]

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely

1 f. gépirat

Feladó: 5, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S.et O.

Lelőhely: MTA KIK Kézirattár Ms 6281/24

13. Adorján Andor Simonyi Henriknek

Eaubonne, 1965. december 23.

Kedves Henrym,
Jelen soraimnak hármas célja van. [...] Harmadik és utolsó célom pedig, hogy tudas-
sam magával, feladtam az egész szombat-
helyi tervemet. Ezek az ottaniak olyan
közömbösséget tanúsítanak, olyan nevetel-
lenül indolensek,⁶⁵ hogy képtelen vagyok
tovább türtőztetni magamat és barátaimat
unszolni a közbeléptükért. Horváth úr még
tíz hónapi várakozás után se felelt leve-
lemre. Más oldalról azt tanácsolták, írjak
az igazgatónak. Megtettem. Három hónap
kellett hozzá és kívülről jövő ösztökélés és
nyomás, hogy egyáltalán feleljen. Én erre
tüstént, november 3-án feleltem neki. Fel-
kínáltam neki, hogy a dolgaim nagy részé-
vel nyomban rendelkezhetik, nevezetesen
a könyvtárammal, a dokumentumaimmal,
az archívumommal, az autogramjaimmal
stb. a szoborműveimmel, és csak a lakásom
falán szereplő képeket tartanám még vissza
a halálomig. Felajánlottam neki, hogy ha
akarja, az egészeztől rögtön csináljak neki egy
kész leltárt. Hozzátettem, hogy 83 éves va-
gyok, nagybeteg, minden pillanatban elpat-
kolhatok, hát sürgős, igen sürgős lenne,
hogy végleges megállapodásra jussunk.
Erre a levelemre máig se kaptam választ,
pedig közben újra megsürgtettem nála a dol-
got. Ilyen körülmények között én torkig va-
gyok a dologgal, és a jövőben hallani se aka-
rok ezekről az urakról. Ha ezentúl írni
találnak, nem is válaszolok nekik. Hiszen
kész nevetség az egész. Adományozni aka-
rok milliós értékeket, és a végül még nekem
kellene könyörögnöm, hogy kegyeskedjenek

elfogadni. Ha a British Museumnak teszek
ilyen ajánlatot, még ez a nagyon méltóságos
intézmény is egy héten belül felelt volna,
hogy Yes, Sir, vagy No Sir,⁶⁶ de nem várat
meg, hogy lógó nyelvvel fussak a válasz
után, és hogy barátaimat terheljem vele fe-
leletet kicsikarni. [...]

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely

1 f. gépirat

Feladó: 5, rue Jeanne Robillon, Eaubonne,
V. d'O

Lelőhely: MTA KIK Kézirattár Ms 4266/282

14. Adorján Andor Simonyi Henriknek

Eaubonne, 1966. február 3.⁶⁷

Drága jó Henrym,

Január 19-éről kelt szíves levele 25-én futott
be hozzám. Szerettem volna nyomban fe-
lelni rá, de nem tehettem. Már megint krí-
zisem volt, ha nem is olyan súlyos, mint
a megelőző, de mégis elég erős hozzá, hogy
levegyen a lábamról. Hát így csak tengek-
lengek, a régi szép energiának, élni-aka-
rásnak régen vége, búsan nézek még csak
a füstje után is. Komolyan mondom, néha
figyelni akarom magam, szinte magamra
se ismerek többé, még csak testben is alig,
hát még lélekben. Ilyenkor néha az az ér-
zésem, mintha temetném azt, aki K. Pali
után a legjobb barátom volt: önmagamat.

Ez az igen-igen lugubris⁶⁸ érzés is volt
a fő oka, hogy a szombathelyi múzeummal
kapcsolatos tervemet végül feladtam. Nehéz
szívvel tettem, mert a gondolat nekem igen
kedves volt, és nagyon sokáig ápoltam volt
magamban. Ezért a lemondásomért vala-
melyest vigasztal, hogy maga is megértően
helyesli. Nem tehettem másként, mivelhogy
az életem igazán egy vékonyka cérnaszálon
lóg és minden pillanatban szakadhat rám

66 Igen, Uram; Nem, Uram. (angol)

67 Ez Adorján utolsó, eddig ismert levele.

68 gyászos, komor (olasz)

65 közönyös, hanyag (latin)

a vég: Az orvosom már nem is titkolja. Mint tegnap, mosolyogva mondta: Hannibálnak⁶⁹ nehezebb volt az elefántkáival áthalolni az Alpeseiken, mint egy utolsó infarktusrohammal legyőzni egy szívbajos és szívreumás 83 éves aggastyánt... Meggyőződésem szerint a szombathelyi múzeum, mint ritkaságot állíthatná ki a tulajdon vezetését, amely ilyen közömbösséget és nembánomságot tanúsít. Még csak arra az ajánlatomra se reagáltak, hogy kíváncsi katalógust állítok nekik össze a könyvekről, képekről, emléktárgyakról, okmányokról, amit hagyományozni kívánok nekik. A Hannibál fentebb említett elefántkái nem lehetnek vastagbőrűbbek, mint amilyen vastag e jeles múzeum igazgatóságának indolenciája. Na de hagyjuk ezt a kesergést. [...] Nem ír róla, van-e kilátás rá, hogy hovatöbb megint kilátogatnak Párizsba? Ha

megint elvizek, ne titkolja előttem, tudassa velem. Talán egy-egy gazdátlan délutánjával még megajándékozhat, feltéve, hogy életben vagyok.

Ha eszébe jut írnia nekem, tudassa velem, mit csinál, hányadan van a munkájával. Lesz-e kiadója? Nagyon szeretném, ha megadatnék még nekem elolvasni a könyvét. Majd aztán a másvilágon Palinak is beszámolok róla.

Sokszor köszöntöm kedves mindkettejüket, drága Henrym, és ölelem baráti, igaz szeretettel,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely

1 f. gépirat

Feladó: 5, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, V. d'O

Lelőhely: MTA KIK Kézirattár Ms 4266/283

69 Hannibál (Kr. e. 247 – Kr. e. 183 és 181 között), Adorján fejezetet szentelt neki Nagy katonák (Bp., Singer–Wolfner, 1912) című könyvében.